

ეკა ორაგველიძე - ფილოლოგიის დოქტორი

საქართველოს უნივერსიტეტის თამაზ ბერაძის სახელობის ქართველოლოგიის ინსტიტუტის მკვლევარი
ტელ: 599262238

E-mail:

Oragvelidzeeka97@gmail.com

Eka.oragvelidze389@hum.tsu.edu.ge

ილია ჭავჭავაძე სიკვდილით დასჯის კანონის წინააღმდეგ

პირველი ქართველი, რომელმაც XIX საუკუნეში ხმა აიმაღლა სიკვდილით დასჯის კანონის წინააღმდეგ, ილია ჭავჭავაძე იყო. იგი აღიარებდა სამართლიანობაზე დამყარებულ მართლმსაჯულებას და იზიარებდა „ბუნებითი სამართლის“ თეორეტიკოსთა (ჰუგო გროციუსი, სპინოზა, ლესინგი, ჟან-ჟაკ რუსო, ვოლტერი, დიდრო და სხვ.) ნააზრევს.

სიკვდილით დასჯის კანონს ილია ჭავჭავაძე ებრძოდა მხატვრული შემოქმედებით, პუბლიცისტიკით, სიტყვებით (საჯარო გამოსვლებით), თარგმანებით, პირადი მიმოწერით... მწიგნობრსა და მაღალ ქრისტიანულ იდეალებს ქადაგებდა თავისი პოეზიით.

მოთხრობაში „სარჩობელაზედ“ ავტორი ამხელს დაუნდობელ საზოგადოებას, რომელიც თავისი გულგრილობით და უპასუხისმგებლობით ზრდის ბოროტმოქმედს, რათა შემდეგ სიამოვნებით დასაჯოს იგი.

სიკვდილით დასჯის პრობლემას გარკვეულწილად ეხება ილია ჭავჭავაძის კიდევ ერთი ნაწარმოები „ნიკოლოზ გოსტაშვილი“. პერსონაჟის სახელს უკავშირდება ვაჟკაცური შემართების, თავმდაბლობის, მტრის შებრალების, დანდობისა და საოცარი კაცთმოყვარეობის ამსახველი ისტორია. ნიკოლოზ გოსტაშვილი შეიძლება ავტორის, როგორც ღვაწლმოსილი მამულიშვილის, პროტოტიპად ჩაითვალოს.

სასტიკი კანონის წინააღმდეგ ილია ჭავჭავაძემ არაერთხელ აიმაღლა ხმა თავისი პუბლიცისტიკითაც, რომელიც მეტწილად მიმართული იყო სამართლებრივი სახელმწიფოს შექმნის იდეისკენ. ამ მხრივ აღსანიშნავია წერილები: „ცხოვრება და კანონი“, „ყალბი და ნამდვილი“, „სამართალი და ზღვება“. სიკვდილით დასჯის კანონის გაუქმების მიზნით, მწერალი აკრიტიკებდა იმ ფაქტსაც, რომ რუსეთის იმპერატორის მიერ 1864 წელს დამტკიცებული ახალი სასამართლო რეფორმა განაპირა მხარეებსა და მათ შორის საქართველოში ნაწილობრივ გატარდა. აღსანიშნავია აგრეთვე ილია ჭავჭავაძის სასულიერო სემინარიის რექტორ სერაფიმესადმი გაგზავნილი წერილი, რომელშიც ავტორი მოითხოვდა ერთ სახელმწიფოში შემავალი ერების თანასწორობას კანონის წინაშე.

სიკვდილით დასჯის კანონის წინააღმდეგ გარკვეულწილად მიმართულია ილია ჭავჭავაძის მთარგმნელობითი მოღვაწეობაც. 1969 წელს ჟურნალ „საქართველოს მოამბეში“ „ბ.ვ.“ ხელმოწერით გამოქვეყნდა ჟენეველი რესპუბლიკელების პასუხად დაწერილი ვიქტორ ჰიუგოს წერილის „სიკვდილით დასჯის გადაგდების საქმე“ ილია ჭავჭავაძისეული თარგმანი.

აღსანიშნავია, რომ ილია ჭავჭავაძე სასტიკი კანონის გაუქმებისათვის იბრძვის პოლიტიკურ ასპარეზზე. მწერლის არქივში შემორჩენილია 1907 წელს რუსეთის სახელმწიფო საბჭოში მეორე სესიაზე წარმოდგენილი სიტყვის ფანქრითა და მელნიტ შესრულებული შავი, კონსპექტური ჩანაწერი ქართულ და რუსულ ენებზე. ნაშრომში დეტალურადაა გაანალიზებული ავტორის თვალთახედვა და არგუმენტაცია სიკვდილით დასჯის კანონის გაუქმების საკითხის შესახებ.

ნიშანდობლივია, რომ ილიას მიერ დაწყებული ბრძოლა პოეტის გარდაცვალების შემდეგ მისმა ქვრივმა, ოლღა ჭავჭავაძე-გურამიშვილმა, გააგრძელა. იგი მოითხოვდა, რომ სიკვდილით არ დაესაჯათ დამნაშავეები, ილიას მკვლელები, რადგან ეს ქმედება გააუფასურებდა მისი მეუღლის ღვაწლს. ქვრივის ამ დიდსულოვან საქციელს ფართო გამოხმაურება მოჰყვა ქართულ და უცხოურ პრესაში.

საძიებო სიტყვები: სიკვდილით დასჯა, პუბლიცისტიკა, სახელმწიფო, პიროვნება, საზოგადოება

Ilia Chavchavadze against the death penalty law

The first Georgian who raised his voice against the death penalty law in the 19th century was Ilia Chavchavadze. He recognized justice based on legality and shared the thoughts of theorists of “Natural Law” (Hugo Grotius, Spinoza, Lessing, Jean-Jacques Rousseau, Voltaire, Diderot, etc.).

Ilia Chavchavadze fought against the death penalty law with his artistic work, publicity, words, translations, personal correspondence... he preached morality and high Christian ideals with his poetry.

In the story “On the Gallows” the author exposes the ruthless society, which with its indifference and irresponsibility raises the offender in order to punish him with pleasure.

Another work of Ilia Chavchavadze “Nikoloz Gostashabishvili” concerns with the problem of death penalty punishment to some extent. The character's name is associated with a story of bravery, humility, pity for the enemy, support and amazing humanity. Nikoloz Gostashabishvili can be considered a prototype of the author as an honored patriot.

Ilia Chavchavadze raised his voice against the cruel law with his publicity several times, which was mostly directed towards the idea of creating a legal state. In this regard, the letters “Life and Law”, “Fake and Real”, “Law and Refunds” are worth mentioning. In order to abolish the cruel law, the writer also criticized the fact that the new judicial reform approved by the Russian emperor in 1864 was not fully implemented by the parties on the other parties and among them in Georgia. It is also noting the letter sent by Ilia Chavchavadze to the rector of the theological seminary, Seraphim, in which the author demanded the equality of nations within one state before the law.

The translation work of Ilia Chavchavadze is some extent directed towards the death penalty law. In 1969, Ilia Chavchavadze's translation of Victor Hugo's letter “The Case of Abolishing the Death Penalty” written in response to the Geneva Republicans was published in the journal “Saqartvelos Moambe” under the signature of “B.V.”.

It should be noted that, Ilia Chavchavadze is also fighting for the abolition of the cruel law in the political field. In the writer's archive, there is a black, epitomic note made in pencil and ink in the Georgian and Russian languages of the speech at the second session of the Russian State Council in 1907. The article analyzes in detail the author's point of view and argumentation on the issue of the abolition of the death penalty law.

It is significant that, the struggle started by Ilia after the poet's murder was continued by his widow, Olga Chavchavadze-Guramishvili. She demanded that the guilties should not be executed, because this action would depreciate merits of Ilya. This generous behavior of the widow followed a wide response in the Georgian and foreign press.

Keywords: Death penalty law, Publicity, State, Person, Society

სიცოცხლის ხელშეუხებლობა ადამიანის ფუნდამენტური უფლებაა. მიუხედავად ამისა, მრავალი საუკუნის განმავლობაში არაერთ ქვეყანაში მოქმედებდა სიკვდილით დასჯის წესი. ქართული კანონმდებლობა ამ თვალსაზრისით ყოველთვის შედარებით ლოიალური იყო. ეფრემ მცირე თავისი ნაშრომის წინასიტყვაობაში „თარგმანებად ფსალმუნთა წიგნთაჲ“ შენიშნავს, რომ კანონის სახელით შურისძიება, „ადუღებად სისხლისათა ქმნილი განძვინებად მრისხანებისაჲ“ კულტურის დაბალ საფეხურზე მყოფი ხალხის ქმედებაა („საქართველოს ისტორიის ნარკვევები“ 1979, გვ. 478). გიორგი მესამის მეფობის დროს დასჯის ამ უმკაცრეს ზომებს განსაკუთრებით მძიმე დანაშაულის დროს მიმართავდნენ, უფრო – მეფისა და სახელმწიფოს ღალატის, აგრეთვე ხელისუფლის პირადი საჯარო შეურაცხყოფისა და მეკობრეობის გამო. საყურადღებოა თამარ მეფის მიერ გატარებული რეფორმა. „ქართული სამართლებრივი კულტურის საკითხებზე მსჯელობისას არ შეიძლება გვერდი ავუაროთ ისეთ ღირსშესანიშნავ მოვლენას, როგორიცაა სიკვდილით დასჯის გაუქმების და დამასახიროებელი სასჯელების ამოკვეთის ცდა თამარის ეპოქაში“ (საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, 1979, გვ. 477). ნიშანდობლივია ისიც, რომ გიორგი ბრწყინვალეს „ძეგლისდება“ და ვახტანგ VI-ის მიერ შემუშავებული სამართლის წიგნი „სამართალი ბატონისშვილის ვახტანგისა“ სიკვდილით დასჯას საგანგებოდ არ ითვალისწინებდა.

პრობლემა განსაკუთრებით აქტუალური XIX საუკუნეში გახდა. 1801 წელს მეფის რუსეთის მიერ საქართველოს ანექსიას მძიმე სოციალურ-პოლიტიკური შედეგები მოჰყვა. XIX საუკუნეში ამ უკიდურესად მკაცრი სასჯელის დაწესება რუსული მმართველობის მონაპოვარია. ცნობილია, რომ 1813 წელს კახეთის აჯანყების მონაწილეებს რუსეთის მთავრობა სასტიკად გაუსწორდა, მათ შორის 5 გლეხს სამხედრო სასამართლომ ჩამოხრჩობა მიუსაჯა (საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, 1973, გვ. 929). 1820 წელს იმერეთისა და გურიის აჯანყების ჩასაქრობად გაგზავნილმა სამხედრო ექსპედიციამ გენერალ ველიამინოვის მეთაურობით დაარბია სოფლები. „მას დავალებული ჰქონდა, ადგილზე ჩამოეხრჩო ტყვედ ჩავარდნილი „დამნაშავეები“ (საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, 1973, გვ. 935).

მოგვიანებით ალექსანდრე დიუმა (მამა) თავის წიგნში „კავკასია“ შენიშნავდა, რომ 1858 წლის მიწურულს, საქართველოში მოგზაურობისას, თბილისის მისასვლელთან ჩამოხრჩობილ ადამიანთა გვამები უხილავს. დედაქალაქის უკაცრიელი მისადგომების ნახვისას ფრანგ მწერალს დაუფლებია განცდა, რომ თითქოს სხვა პლანეტაზე იმყოფებოდა, მაგრამ ერთ-ერთ მთაზე აღმართული სახრჩობელების ნახვა უკვე, მისი თქმით, მიანიშნებდა, რომ „ცივილიზებულ“ ქვეყანაში იყო. დიუმა წერს: „მეორე ნიშანი, რომელმაც

გვაუწყა, რომ ცივილიზებულ ქვეყანაში ვიმყოფებით, იყო თვალწინ აღმართული სამი სახრიობელა. შუა სახრიობელა ცარიელი იყო, ორზე კი ტომრები ეკიდა. დიდხანს ვიკამათეთ, რა უნდა ყოფილიყო ამ ტომრებში. მუანე ირწმუნებოდა, შიგ ადამიანები არიანო. მე ვუმტკიცებდი, ცარიელია ტომრები-მეთქი. ჩვენი დავა მეეტლემ გადაწყვიტა: სახრიობელაზე ტომარაგადაცმული ადამიანები ეკიდა“ (დიუმა 1964, გვ. 266). მწერალი იმედოვნებდა, რომ დასჯის მიზეზებსა და დამნაშავეთა ვინაობას თბილისში გაარკვევდა. საყურადღებოა ისიც, რომ ჩამოხრილობილთა ხილვით დიუმმა დარწმუნდა, რომ „ცივილიზებულ“ ქვეყანაში მოხვდა. მოგზაური გულისხმობდა, რომ მან იხილა სამართლის აღსრულების აქტი, რომ ქვეყანაში კანონი უზენაესი იყო.¹ საკითხავია, თავად კანონი რამდენად ისახავდა მიზნად ბოროტების აღმოფხვრასა და დანაშაულის აღაგმვას?

პირველი ქართველი, რომელმაც XIX საუკუნეში ხმა აიმაღლა სიკვდილით დასჯის კანონის წინააღმდეგ, ილია ჭავჭავაძე იყო. სამშობლოს დიდმა მოჭირახულემ სასტიკი ბრძოლა გამოუცხადა ამ წესს. იგი სიკვდილით დასჯის კანონის წინააღმდეგ ილაშქრებდა მხატვრული პროზით, პუბლიცისტიკით, სიტყვებით (საჯარო გამოსვლებით), თარგმანებით, პირადი წერილებით... ზნეობასა და მაღალ ქრისტიანულ იდეალებს ქადაგებდა თავისი პოეზიით. მან თავისი მოღვაწეობით, შემდეგ უკვე აღსასრულითაც, აჩვენა ამ სისასტიკესთან ბრძოლის პირადი მაგალითი.

ილია ჭავჭავაძის მთელი შემოქმედება და მოღვაწეობა მიმართული იყო სამართლებრივი სახელმწიფოს შექმნის იდეისკენ. პეტერბურგში განათლებამიღებული იურისტი, მწერალი, პუბლიცისტი, ყველა მნიშვნელოვანი საზოგადოებრივი საქმიანობის თავკაცი თავის შემოქმედებაში სამართლის შესახებ ღრმა ანალიზს გვთავაზობს. „ილია ჭავჭავაძე ცნობს ორი სახის სამართალს: 1. სამართალი, რომელიც ეფუძნება სამართლიანობას, სიმართლეს, 2. სამართალი, რომელიც ემყარება ძალას, ძალმომრეობას“ (მეტრეველი, 1977, გვ. 236). ილია იმთავითვე აღიარებდა სამართლიანობაზე დამყარებულ მართლმსაჯულებას, რომელიც თავისი არსით ენათესავება ე.წ. „ბუნებითი სამართლის“ სკოლის მოძღვრებას. იგი იზიარებდა „ბუნებითი სამართლის“ თეორეტიკოსთა (ჰუგო გროციუსი, სპინოზა, ლესინგი, ჟან-ჟაკ რუსო, ვოლტერი, დიდრო და სხვ.) ნააზრევს „ბუნებითი“ და „დადებითი“ სამართლის შესახებ. ნამდვილი სამართალი, მათი აზრით, არის არა სახელმწიფოს მიერ თავისი პოლიტიკის განსახორციელებლად შემუშავებული კანონები, „არამედ ის, რომლის სათავე ადამიანის გონებაა, რომელიც გმობს ჩაგვრას, ძალმომრეობას და ეფუძნება სამართლიანობას.“² ბუნებითი სამართალი, მისი წარმომადგენლების აზრით, მუდმივი მოვლენაა. ამდენად, ადამიანს დაბადებიდანვე თან დაჰყვა ისეთი ბუნებითი უფლებები, როგორიცაა: თავდაცვის, პიროვნების ხელშეუხებლობის, თავისუფლების და სხვა“ (მეტრეველი, 1977, გვ. 236). მწერლის შემოქმედებასა და საქმიანობაზე დაკვირვების შედეგად, შეიძლება ითქვას, რომ „ილია ჭავჭავაძე არის ბუნებითი სამართლის ტიპური წარმომადგენელი“ (მეტრეველი, 1977, გვ. 236). ამის ნათელი მაგალითია მისი აქტიური ბრძოლა სასჯელის უკიდურესი ფორმის, სიკვდილით დასჯის, წინააღმდეგ.

1869 წლის 17 ნოემბრს ჟურნალ „საქართველოს მოამბეში“ (N8) „ბ.ვ.“ ხელმოწერით ილიამ გამოაქვეყნა „სიკვდილით დასჯის გადავადების საქმე“ და ამის თაობაზე ჟენეველი რესპუბლიკელების პასუხად დაწერილი ვიქტორ ჰიუგოს წიგნი, რომელიც, როგორც დღეს გარკვეულია, თარგმნილია ილია ჭავჭავაძის მიერ“ (შარაძე, 1990, გვ. 294). ჟენევის საკონსტიტუციო კრებამ 43 ხმით 5-6 ხმის წინააღმდეგ გადაწყვიტა სიკვდილით დასჯის კანონის ძალაში დატოვება. მაგრამ საკითხის განხილვა კვლავ დღის წესრიგში იდგა, შესაბამისად, ჟენევის სარევიზიო კომისიის ერთ-ერთმა წევრმა საქმის ჰუმანურად გადაწყვეტისათვის მხარდაჭერა ვიქტორ ჰიუგოს სთხოვა. 1862 წლის 17 ნოემბერს ფრანგ მწერალს ჟენეველი რესპუბლიკელებისათვის საპასუხო წერილი გაუგზავნია. ჰიუგოს ილიასეულ თარგმანის წინასიტყვაობაში ვკითხულობთ: „რაც კი ევროპაში დიდი სახელმწიფოა, ყოველგან სისხლის რჯულის დებაში სხვათა სასჯელთა შორის არის სიკვდილით დასჯაც და, სამწუხაროდ, ხშირადაც იხმარება საქმეში... სიკვდილით დასჯა არამც თუ საჭიროა და თეორიით შეუწყნარებელია, არამედ გადაწყვეტილად მავნებელია“ („საქართველოს მოამბე“, 1869, გვ. 87). ჰიუგო ამგვარად მიმართავს ჟენეველებს: „თქვენ მოგდომებით სასახელო ნაბიჯის გადადგმა, თქვენი საზოგადო აგებულების გასწორება; თქვენ გინდათ, შეიტყოთ განათლებაში და წარმატებაში რამოდენად წინ წასულხართ; თქვენ გინდათ ერთმანეთს საზოგადო საქმეებში დაეთანხმოთ. თქვენ გსურთ და იკრიფებით, რომ ერთად მოიფიქროთ მაგ საქმეებზე; მაგ საქმეთა შორის რიგი მიმდგარა ერთ უდიდეს საქმეზედაც - სიკვდილით დასჯაზე“ (ჰიუგო, 1869, გვ. 85).

¹ კანონის უზენაესობას აღიარებდა დიდი მოაზროვნე სოკრატეს, რომელმაც, სიკვდილით დასჯის განაჩენის მიუხედავად, არ გამოიყენა ციხიდან გაქცევის შესაძლებლობა და თანამოაზრეებს განუცხადა, რომ მისთვის მნიშვნელოვანი იყო, სამართალი აღსრულებულიყო.

² სწორედ ამგვარი სამართლიანობის მეხოტბეა დანტე ალიგიერი. „ღვთაებრივი კომედიის“ მიხედვით, სამოთხეში მოღვინე სულები მას უჩვენებენ წარწერას: „Diligite justiciam იყო პირველი ზმნა და სახელი არსებითი, რაც წავიკითხე შემდგომ ამისა: Qui judicas terram“ (ალიგიერი, 2012, გვ. 413). ეს ლათინური გამოთქმა („გიყვარდეთ მართლმსაჯულება იგი, რომელიც სოფელმან მოგისაჯოთ თქვენ“) მოქალაქეებს კანონმორჩილებისკენ მოუწოდებდა. დანტეს გმირი აქვე ხედავს ვერცხლისფერ, ოქროცურვილ იუპიტერს, რომელიც, რომაული მითის თანახმად, სახელმწიფოს მფარველ, კანონის, წესრიგისა და სამართლიანობის ღვთაებად ითვლებოდა („ვეფხისტყაოსნის“ მიხედვით, იუპიტერს (მუმთარი) ამავე ნიშნით იხსენიებს მნათობების წინაშე მლოცველი ავთანდილი).

მწერალი ამ მძიმე საქმეს „სიზიფეს ქვად“ მოხსენიებს და იმედოვნებს, რომ დადგება დრო, როცა იგი დაღმართზე აღარ ჩამოგორდება. ვ. ჰიუგოს თქმით, აუცილებელია, კაცობრიობა დაფიქრდეს უკიდურესად მძიმე დანაშაულის მიზეზებზე: „როდის იქნება სიტყვა „დასჯა“ „სწავლაზედ“ შეიცვალოს; როდის გაიგებენ, რომ დამნაშავე იმიტომ აშავეს, რომ განათლებას მოკლებულია?“ (ჰიუგო, 1869, გვ. 86). მწერლის აზრით, „ზღვევა“ „ღირსეული გადახდევინებით“ უნდა შეიცვალოს, რადგან ადამიანი ვალდებულია, სახარების სიბრძნეს მისდიოს და უარი თქვას მკვლელობაზე. ფრანგი მწერალი სიკვდილით დასჯის კანონის წინააღმდეგ დაუღალავი და მრავალწლიანი ბრძოლის მაგალითად ასახელებს საკუთარ მოთხოვნას „დამნაშავეს უკანასკნელი დღე“, აგრეთვე იხსენებს არაერთ შემთხვევას, როდესაც სცადა, სიკვდილმისჯილებს გამოსარჩილებოდა. მისი თქმით, საჭიროა, კანონის წინააღმდეგ როგორც თეორიული მსჯელობა, ისე პრაქტიკული ნაბიჯების გადადგმა, რადგან ხშირად ეს ორი მხარე ერთმანეთს არ ემთხვევა. „სიკვდილით დასჯას კავშირი აქვს ყველაფერთან: სოციალური და მნეობითი, ფილოსოფიური და სარწმუნოების მცნებანი მასთან შეერთებულნი არიან ნამეტნავად სარწმუნოების მცნება“ (ჰიუგო, 1869, გვ. 90). მისი შეფასებით, სასტიკი კანონი უმოწყალოდ იმეტებს ადამიანის სულს; ფილოსოფიური თვალსაზრისით, დასჯის ეს ფორმა მიანიშნებს „საზოგადოების მგლოვიარობას“. თუმცა, მწერლის შენიშვნით, ამის მიუხედავად, გილიოტინის წინაშე შეკრებილი მოქალაქეები „სანახაობას“ მაინც სიამოვნებით ადევნებენ თვალყურს. „სიდიდე ხალხისა მის რიცხვით კი არ იზომება, როგორც სიდიდე კაცისა არ იზომება ტანადობით. ამ შემთხვევაში ზომად ხალხის სათნოებისა და გონიერების ნიჭის რიცხვია. მხოლოდ იგი ვინც დიდს სამაგალითო საქმესა იქმს – მარტო იგია დიდი. ხალხისი, კაცად უნდა იყოს, კაცს კიდევ სული უნდა ჰქონდეს. მაშინ, როდესაც მთელი ევროპა უკან მიდის, კარგი იქნებოდა, ჟენევა წინ წავიდეს. ...მშვენიერი საქმე იქნებოდა, რომ ჟენევამ სიკვდილით დასჯის გადაგდება დიდს სახელმწიფოებს დაასწროს“ (ჰიუგო, 1869, გვ. 91).

აღსანიშნავია, რომ 1829 წელს ვიქტორ ჰიუგომ გამოაქვეყნა მოთხოვნა „უკანასკნელი დღე სიკვდილით დასასჯელისა“, რომელშიც იგი პირველად შეეხო საზოგადოებისთვის აქტუალურ საკითხებს. მოთხოვნაში საუბარია დამნაშავესა და საზოგადოებას შორის ხიდრატეხილობაზე. გმირი, სიკვდილმისჯილი, აცნობიერებს, რომ ეს კანონი პიროვნებას არა მარტო ფიზიკურად, მორალურადაც ანადგურებს და იწირავს. იგი აზარალებს არა მხოლოდ ბრალდებულს, არამედ – მის ოჯახს, ახლობლებს. დამნაშავე სინანულით იხსენებს დედას, ცოლს, ქალიშვილს და დასძენს, რომ მისი სიკვდილით დასჯა უკიდურესად დაამძიმებს მათ მდგომარეობასაც. ავტორი საგანგებო ყურადღებას აქცევს იმ გარემოებასაც, რომ ამ დაუნდობელი კანონის მსხვერპლი არის უამრავი ადამიანი. პერსონაჟი აკვირდება საკნის კედლებს და უცნაურ წარწერებს კითხულობს: ერთ ტუსალს მიუწერია: „სიცოცხლისათვის სიყვარული“; მეორეს – იმპერატორის, მესამეს – რესპუბლიკის სადიდებელი... გმირი ასკვნის: „რწმენის, ოცნების, ფიქრების გულისთვის – ეს შემადრწუნებელი სინამდვილე, რომელსაც სახრჩობელას უწოდებენ. – ამის შემდეგ მე ვინლა შემობრალდებ, მე, უბედურს, რომელმაც ნამდვილი დანაშაული ჩავიდინე, რომელმაც სისხლი დავღვარე!“ (ჰიუგო, XI თავი). კატორღის გაუსაძლისი პირობებით შეწუხებული პატიმრები კი სიკვდილმისჯილის ბედს შეჰნატრიან. საკანში მყოფი მეორე სიკვდილმისჯილი ყვება, როგორ იმემკვიდრა მამისაგან დამნაშავეობა და როგორ არ აპატია საზოგადოებამ ეს „ემეკვიდრეობა“, ციხიდან გამოსულს თან „გათავისუფლებული კატორღელის“ საბუთი გაატანეს, რაც გარესამყაროს მხრიდან აბსოლუტური უნდობლობის წინაპირობა იყო. საზოგადოებისაგან უგულვებელყოფილმა ისევ დანაშაული ჩაიდინა. სიკვდილმისჯილი სიბრალულთ საუბრობს აგრეთვე „ადამიანის სასიკვდილოდ მზადებაში დაბერებულ“ საპატიმროს მოძღვარზე, რომელიც ამაოდ ცდილობს, მშრალი, უმოქმედო ფრაგებით დამნაშავეს სულში რწმენა გააღვიძოს. მსხვერპლს სულს უწამლავს საზოგადოების გულგრილობა, რომელიც სიამოვნებით შესცქერის კანონის აღსრულების ფაქტს, მათგან ხვალ ვინმე აუცილებლად იქცევა მორიგ დამნაშავედ და მის ბედს გაიზიარებს: „მთელი ეს ხალხი სიცილს დაიწყებს, ტაშს დაუკრავს, ვაშას დასძახებს, და ყველა ამ თავისუფალ და საპატიმროს დარაჯთათვის უცნობ ადამიანში, რომელნიც კაცის ჩამოხრჩობის საყურებლად სიხარულით სავსენი მიდიან, ამ ხალხში, რომელიც გრევის მოედანზე მოვა, – ადრე თუ გვიან, ჩემს თავს წითელ კალათაში ერთი წინასწარ ბედგადაწყვეტილი კაცის თავიც მოჰყვება. ერთით მეტი, რომელიც ჩემს საყურებლად მოვა, თავისთავად მივა იქ“ (ჰიუგო, XLV თავი). მოთხოვნა ქართულად ითარგმნა 1891 წელს.

სიკვდილით დასჯის კანონის წინააღმდეგ მიმართულია ვიქტორ ჰიუგოს კიდევ ერთი მოთხოვნა „კლოდ გე“, რომლის ქართული თარგმანი გაზეთ „ცნობის ფურცელში“ დაიბეჭდა 1905 წელს. ნაწარმოების მიხედვით, საზოგადოებაში გამეფებული მანკიერებანი ცალკეულ პიროვნებას დანაშაულისაკენ უბიძგებს და შემდეგ იგივე საზოგადოება ბრალდებულს კანონის სახელით სიკვდილით სჯის. პერსონაჟის პროტესტი ნათლად იგრძნობა მის მონოლოგში: „...თუ ფხიზელი, სრულ გონებაზე მყოფი ადამიანი სულს მაძრობს ოთხის წლის განმავლობაში? მანადგურებს? ნემსითა მხივლელს ყოველ დღე. ყოველ ჟამს, ყოველ წამს? მიჩიხინებს და მწარე სიტყვებით გულს მიწყლავს? ეს არაფერია?! მყავდა ცოლი, რომელისთვისაც ვიქურდე: ის-კი მკბენს, ხორცს მაგლეჯს ამ დედაკაცის ცუდად ხსენებით. მყავდა შვილი, რომლისათვისაც მოვიპარე: ის მღრღნის, გულს მიგმირავს ამ ბავშვით. მე არა მაქვს ლუკმა პური, შიმშილით კუჭი მიხმება და ამ დროს მეგობარი თავის ლუკმას მაჭმევს. ის-კი მართმევს, მაგლის ხელიდან მეგობარს და პირიდან ლუკმას. ვევედრები დამიბრუნოს მეგობარი – ის კარცერში მამწყვდევს. მე „თქვენ“-ობით ველაპარაკები იმ

ჯაშუშს, ის „შენ“-ობით მეპასუხება“ (ჭიუგო, 1905, გვ. 2)... ნიშანდობლივია, რომ, მიუხედავად მეგობრების დახმარებისა, სიკვდილმისჯილი არ იპარება ციხიდან, საბოლოოდ კი უღმობელი კანონის მსხვერპლად იქცევა. ნაწარმოების ბოლოს ავტორი მწარე ირონიით გვაჩვენებს გულგრილი საზოგადოების სახეს: „მესანიშნავი გავლენა აქვს მისთანა საჯარო სასჯელს: იმავე დღეს ემაფოტის მანქანასთან, რომელსაც ჯერ სისხლიც არ გადასცლოდა, ვაჭრები რაღაც ბაჟის თაობაზე შელაპარაკდნენ და კინაღამ წუთი სოფელს გამოასალმეს დამოუხნის მოხელე. აი როგორი ხასიათის სიმშვიდეს ჰბადავს ამისთანა კანონები!“ (ჭიუგო, 1905, გვ. 3). როგორც ვხედავთ, ევროპაში პირველმა ვ. ჭიუგომ გაილაშქრა სიკვდილით დასჯის კანონის წინააღმდეგ, საქართველოში კი - ილია ჭავჭავაძემ.

ილიას ღრმად სწამდა, რომ მწერლობა ის მძლავრი იარაღი იყო, რომლის საშუალებითაც მამულიშვილს შეეძლო, გაეკეთილშობილებინა პიროვნება და იგი საზოგადოების სრულფასოვან წევრად ექცია. ამასთანავე, მწერლობის გზით, ილია თავად საზოგადოებასაც აიძულებდა, ებრუნა პიროვნების ღირსების დასაცავად. წერილში „შინაური მიმოხილვა“ (XV ნაწილი, 1882 წ.) ავტორი შენიშნავს: „ერთი უწმინდესი და უდიდესი მოვალეობა და საგანი ყოველი საზოგადოდ მომქმედ ძალისა საერთოდ და ლიტერატურისა ცალკედ - ის არის, რომ ამ ყოფამდე მიაღწევის სახელმწიფოს, საზოგადოებას და ადამიანს, და ერთმანეთში თვითოეული მათგანი სრულის კუთვნილის უფლებით და მოვალეობით მოათავსოს“ (ჭავჭავაძე V, 1955, გვ. 166). ამ რწმენით შთაგონებული მწერალი სიკვდილით დასჯის კანონის წინააღმდეგ თავის მხატვრულ ნაწარმოებებშიც ილაშქრებდა. 1879 წელს მან დაწერა მოთხრობა „სარჩობელაზე“, რომელშიც წარმოდგენილია ყოფა-ცხოვრება, ერთი მხრივ, გაუბედურებული და სიკვდილმისჯილი ძმებისა, მეორე მხრივ, - უსულგულო და გაბოროტებული საზოგადოებისა. მოთხრობაში ილიამ დანაშაულისა და სასჯელის საკითხები განიხილა.

„სარჩობელაზედ“ არის მწერლის ერთ-ერთი თამამი და აშკარა ბრძოლის გამოხატულება სიკვდილით დასჯის კანონის წინააღმდეგ. მასში წამოჭრილია „პატიებისა და სიკეთით ანაზღაურების საკითხი - პეტრეს, ბეჟანის და მისი ძმის ურთიერთობაში“ (ბაქრაძე, 2004, გვ. 71). საინტერესოა აკ. ბაქრაძის მოსაზრებაც, რომლის თანახმად, XIX საუკუნეში „თავისუფლება განიხილებოდა კომპლექსურად - პიროვნული, ეროვნული, სოციალური თვალსაზრისით. შეუძლებელია პიროვნული თავისუფლება, თუ ადამიანი არ არის თავისუფალი ეროვნულად და სოციალურად. არ იქნებოდა სიმართლე, თუ არ ვიტყვით იმასაც, რომ უკვე მე-19 საუკუნის მეორე ნახევარში ილია ჭავჭავაძეს შემოაქვს როგორც სოციალური („ოთარაანთ ქვრივი“), ისე ფსიქოლოგიური გაუცხოების („სარჩობელაზედ“) საკითხები. ამით იგი გზას უკაფავს მე-19 საუკუნის ბოლო და მე-20 ასწლეულის პირველი მეოთხედის მწერლობას“ (ბაქრაძე, II, 2004, გვ. 404).

მოთხრობაში დადანაშაულებულია საზოგადოება, რომელიც თავისი გულგრილობით და უპასუხისმგებლობით ზრდის ბოროტმოქმედს, რათა შემდეგ სიამოვნებით დასაჯოს იგი. ამ თვალსაზრისით, საინტერესოა ილია ჭავჭავაძის მიერ დაწერილი დიმიტრი ყიფიანის ვერაგულად მოკვლასთან დაკავშირებული ერთი წერილი. ავტორი მსჯელობს პიროვნებისა და საზოგადოების ურთიერთობის შესახებ და განმარტავს, რომ არსებობს განსაზღვრული **minimum**-ი, რომლის ხაზზე დგომა ყველა მოქალაქისთვის აუცილებელია. შესაძლოა, ადამიანი „დასცილდეს ან ასცილდეს“ ამ ხაზს. დამცილებელი დანაშაულს სჩადის საზოგადოების წინაშე და მისგანვე ისჯება. აქედან გამომდინარე, ნებისმიერი მოქალაქის მოვალეობა „ზღვარზე დგომაა“. ხოლო, რაც შეეხება „ზე-აცილებას“, ეს პიროვნების თავისუფალ ნებაზეა დამოკიდებული, რადგან, ავტორის თქმით, „ყოველს კაცს სრული ნება აქვს, და შეუბღალველი ნება, ეს **minimum**-ი სათნოებისა იქონიოს და არა მეტი. ამ ხაზზედ ზე-აცილება, ესე იგი ამ ნაკლების სათნოების წარმატება, განდიდება, გაძლიერება, - მოვალეობა აღარ არის კაცისა: იგი ღვაწლია, გადამეტებული სამსახურია, მსხვერპლია, გმირობაა“ (ჭავჭავაძე IV, 1955, გვ. 225). მოთხრობის მიხედვით, ძმები ჯერ კიდევ მცირეწლოვნები იყვნენ და შეიძლებოდა, ისინი ღირსეულ პიროვნებად ჩამოყალიბებულიყვნენ. ფაქტობრივად, ისინი ამ **minimum** -ის ხაზზე იდგნენ. შესაძლებელი იყო, „ასცდენოდნენ“ კიდევ ამ ხაზს, რადგან სიკეთე ჯერ კიდევ ცოცხლობდა მათ გულებში. უმცროსი უფრო გულწრფელი და მართალი იყო. ძმის ტყუილების მოსმენისას, ავტორის თქმით, „უმცროსი მთლად აირია, ზურგი მეურმეებს და თავის ძმას შეაქცია, დაიწყო უაზროდ ყურება და მერე დაჟინებით დააცქერდა ჩამავალ მზესა“ (ჭავჭავაძე II, 1989, გვ. 225). მაგრამ საზოგადოებამ ძალა არ დაიშურა, რომ ყმაწვილებისთვის საბოლოოდ მართალი გზა გაემრუდებინა: „შიშველ-ტიტველნი, მშიერ-მწყურვალნი ვეხეტებოდით სოფლის ორღობეებში, უპატრონოდ. ბიჭი იყო შინა მოსამსახურე, ჩვენა გვცემდა, ყველანი, შინაურები, ვისაც კი შეეძლო, გვითყაპუნებდნენ თავში. ბევრს უცხოს ვეცოდებოდით საწყალი ობლები, მაგრამ შველა კი არსად იყო“ (ჭავჭავაძე II, 1989, გვ. 237), - იგონებს უმცროსი ძმა პეტრესადმი მიწერილ წერილში. ილია ჭავჭავაძის აზრით, ძმების წინაშე დამნაშავენი იყვნენ არა მარტო აშკარად გამოკვეთილი მოძალადე ადამიანები (მამინაცვალი, მოსამსახურეები), არამედ ისინიც, რომელთაც უბრალოდ ეცოდებოდათ ობლები, მაგრამ საქმით ვერ შველოდნენ მათ. ამიტომაც იყვნენ ძმები ასე გაბოროტებულნი და თავიანთ უბედურებაში ბრალს სდებდნენ მთელ საზოგადოებას: „ჩვენი ცოდვა ყველამ დაიდო კისრად“ (ჭავჭავაძე II, 1989, გვ. 237), - წერდა უმცროსი ძმა.

ნიშანდობლივია, რომ ავტორი დატრიალებულ ტრაგედიას გულუბრყვილო გლეხის, პეტრეს, თვალით გვაყურებინებს. მოხუცი ვერაფრით იჯერებდა, რომ ადამიანის ჩამოხრჩობა შესაძლებელი იყო. ამის

პარალელურად ილია ჭავჭავაძე, ვ. ჰიუგოს მსგავსად („კლოდ გე“), გენიალურად აღგვიწერს სახრიობელას წინაშე მდგარი ბრბოს განწყობას. მოქალაქეებს ჯერ თითქოს ეცოდებოდათ სიკვდილმისჯილი, შემდეგ, ცნობისმოყვარეობით აღვსილნი, გულგრილად შესცქეროდნენ მის ჩამოხრჩობას; ბოლოს, სანახაობით კმაყოფილნი, ლაღად ბრუნდებოდნენ სახლებში. ასეთი ხალხის შემყურე პეტრეს კი უკვირდა, მერყეობდა, ვერ რწმუნდებოდა, რომ მართლა კაცი ჩამოახრჩვეს: „არა, არა, ეს რომ მართლა ჩამოხრჩობა ყოფილიყო, ქვები ხომ არ არიან ოჯახდაქცეულები, რაც არ უნდა იყოს, ღვთის-კერძო ადამიანი“ (ჭავჭავაძე II, 1989, გვ. 233). ნიშანდობლივია, რომ მოთხრობის თავდაპირველ ფრაგმენტულ ვარიანტს (ესკიზით სახით შემორჩენილს) ერქვა „მარგალიტი ლექში“. ლექი, ტალახი ცოდვის გუბეში მდგარი საზოგადოების სიმბოლოა. „იგი სულიერად და ზნეობრივად დაცემულ ცხოვრებას განასახიერებს, რომელიც შხამავს და ახრჩობს მასში მოხვედრილ ყოველ სიცოცხლეს. სახრიობელასთან გამართული „თამაში“ და მასში მონაწილე ხალხის მასაც იგივე ლექი, იგივე სახრიობელაა. იგი უფროს ძმას ფიზიკურად კლავს, უმცროსს – სულიერად და ამასთანავე თავადაც გულგრილობაში ახრჩობს საკუთარ სულს. სახრიობელასთან მისვლით და სისასტიკის უხმო თანდასწრებით მოხუცი პეტრეც ამ მასას შეუერთდა“ (ნინიძე; 1997, გვ. 145).

უმცროს ძმას ემიზნებოდა მთელი ქვეყანა და საერთოდ – ადამიანი. ის პატარა ძარღვი სიყვარულისა, რომელიც გულში დარჩენოდა, საბოლოოდ სახრიობელაზე გაუწყვიტეს, როცა ძმა მოუკლეს. საზოგადოებასა და ბიჭს შორის საბოლოოდ „ჩატყდა ხიდი“. ამიტომაც სწერდა პეტრეს: „თუ ოდესმე ჩემი ნახვა მოიწადინო. მოდი და მეც ჩემ ძმასავით სარჩობელაზედ მნახე. ჩემი ბოლო ეგ არის“ (ჭავჭავაძე II, 1989, გვ. 239). ამ ეპიზოდით ავტორი გვარწმუნებს, რომ სიკვდილით დასჯა კი არ ამცირებს დანაშაულს, არამედ ზრდის მას. გაბოროტებული ბიჭი თავის უბედურებაში მოხუცსაც ბრალს სდებს და მომავალში კვლავ დანაშაულის ჩადენას ჰპირდება; თან იცის, რომ ამის გამო სასტიკად დასჯიან. რაც შეეხება საზოგადოებას, როგორც ჩანს, მიჩვეულია ასეთ „გასართობ“ სანახაობას, ამიტომაც მკვლელობის ნახვით არ შეძრწუნებულია, მასში თანაგრძნობა ჩაკლული იყო. სიკვდილით დასჯის კანონი იწირავს პიროვნებას და მორალურად რყვნის თვით დამსჯელთ. წერილში „სამართალი და ზღვება“ (1889 წ.) ილია ჭავჭავაძე შენიშნავს, რომ ღვთისნიერი საზოგადოება „სწუხს ცოდვილის დანახვაზედ და არა ჰხარობს-კი, რომ, აი, მომეცა შემთხვევა, ბოროტს ბოროტი მივუწყოვო და ცოდვილი წამებას მივცეო“ (ჭავჭავაძე VIII, 1957, გვ. 338). საზოგადოება ზრდის თავის შვილებს. შესაბამისად, იგი გარკვეულწილად პასუხისმგებელია ყოველი წევრის ზნეობასა და კეთილდღეობაზე, სიცოცხლეზე. მსგავსი მოსაზრება მწერალს გამოთქმული აქვს პოემაში „მეფე დიმიტრი თავდადებული“ (1887 წ.). მეფე საომრად გამზადებულ ქართველებს სთხოვს, მისი სიცოცხლის გადასარჩენად სისხლი არ დაღვარონ, რადგან, პერსონაჟის სიტყვის თანახმად, „განკითხვის დღეს მეფეს ჰკითხვენ ყმის სისხლს, უქმად დანთხეულსა“. ამ ეპიზოდის მიხედვით, გმირი აღიარებს უმთავრეს სახელმწიფოებრივ იდეას, ყველაზე მნიშვნელოვან ღირებულებას, ადამიანის სიცოცხლის ხელშეუხებლობას. მეფე მზადაა, თავი გაწიროს და ამით აღასრულოს უზენაესი ვალი, – დაიცვას სხვათა სიცოცხლე. მოთხრობის „სარჩობელაზედ“ მიხედვით კი, საზოგადოებამ უარი თქვა თავის უმთავრეს ფუნქციაზე, იყოს დაინტერესებული, გრძნობდეს პასუხისმგებლობას ცალკეული წევრის მიმართ; სხვა თუ არაფერი, საზოგადოება ხომ წევრებისაგან შედგება. „უარის თქმა უმთავრესზე ნიშნავს საერთოდ საზოგადოების, როგორც ზნეობრივი იდეალის, მოშლას“ (მინაშვილი, 1986, გვ. 185). მოთხრობის მიხედვით, საზოგადოება მზღვეველია და არა სამართლიანი დამსჯელი.

სიკვდილით დასჯის პრობლემას გარკვეულწილად ეხება ილია ჭავჭავაძის კიდევ ერთი ნაწარმოები „ნიკოლოზ გოსტაშაბიშვილი“ (სახალწლო მოთხრობა), რომელიც ავტორის ჰუმანური მრწამსის გამოხატულებაა. ნაწარმოების მიხედვით, ახალი წლის ღამეს აგიზგიზებული ბუხრის წინ მამამ შვილებს ნიკოლოზ გოსტაშაბიშვილის გმირობის ისტორია უამბო.³ ნიკოლოზ გოსტაშაბიშვილის სახელს უკავშირდება ვაჟკაცური შემართების, თავმდაბლობის, მტრის შებრალების, დანდობისა და საოცარი კაცთმოყვარეობის ამსახველი ისტორია. რაინდმა სიცოცხლე შეუნარჩუნა უიარაღოდ დარჩენილ მტერს, ჯალათურად, სამარცხვინოდ არ მოექცა მას (ცნობილია, რომ ხევსურები ორი ხმლით დადიოდნენ. თუ მტერს იარაღი დაუვარდებოდა, მათ მახვილი უნდა მიეწოდებინათ, რათა თანასწორუფლებიან, იარაღიან მეთოქესთან ღირსეულად გაეგრძელებინათ ბრძოლა). შეიძლება ითქვას, რომ ილია ჭავჭავაძემ თავის სამოღვაწეო ასპარეზზე სწორედ ეს გმირი განასახიერა. ნიკოლოზი ბრძოლაში – ეს შეიძლება ილიას მამულიშვილური ღვაწლის, თავდაუზოგავი მოღვაწეობის ალეგორიად მივიჩნიოთ. ნიკოლოზი შეცბუნებულ, უიმედო და შერცხვენილ ქართველობაში სახე იყო თავად „დამცირებული“ და „ხმამიღებული“ (გრ. ორბელიანი) თანამემამულეების მოსარჩლე ილიასი. „ილიამ შესანიშნავად იცის, რას ნიშნავს, როცა შეურაცხყოფილია მთელი ერი – ქართველობა. ფიზიკური მარცხი ძნელი ასატანია, მაგრამ კიდევ უფრო ძნელია, როცა ერს აბუჩად იგდებენ. ამიტომ მწერალს ამ ეპიზოდში აქცენტი გადატანილი აქვს ეროვნული ღირსების, ქართველობის თავმოყვარეობის შელახვაზე“ (კიკნაძე, 1998, გვ. 341). ხალხი გმირს უხმობდა, რომელიც თავნება თათარს გაუმკლავდებოდა და მოძმეთა ღირსებას დაიცავდა. მე-19 საუკუნის ქართველიც ეძებდა გმირს („ვინ აღჩნდეს გმირი“? – გრ. ორბელიანი, „იარაღის“; „მაგრამ, ქართველნო, სად არის

³ ბროკჰაუზ-ეფრონის ენციკლოპედიური ლექსიკონისთვის 1902-1903 წლებში დაწერილ ავტობიოგრაფიაში ავტორი შენიშნავს, რომ „საშობაო მოთხრობის“ ფაბულად სოფლის მთავრის, მისი პირველი მასწავლებლის, მიერ მოთხრობილი საგმირო ამბავი გამოუყენებია (ჭავჭავაძე IX, 1957, გვ. 308).

გმირი?“- ილია ჭავჭავაძე, „აჩრდილი“). თამამად შეიძლება ვთქვათ, რომ ასეთ გმირად საქართველოს სწორედ დიდი ილია ჭავჭავაძე მოეწოდება. ამ მოთხრობით მან ქვეყნის სიყვარული, მისთვის თავდადება და ჯალათობასთან ბრძოლა გვიანდერძა. ნიკოლოზ გოსტაშაიშვილმა, ავტორის მსგავსად, ბრძოლა გამოუცხადა ძალადობას, სისასტიკეს, ადამიანის სიკვდილით დასჯას, მის ჯალათურად მოკვლას.

ამრიგად, ილია ჭავჭავაძის მხატვრულ ნაწარმოებებში გაიდებულელია ჰუმანიზმი. „ილიას ყველა მოთხრობა იმის ცდაა, რომ მკითხველს ცოდვისა და უსიყვარულობის მწარე შედეგები აჩვენოს და, ლიტერატურულ სახეთა მოშველიებით, მათდამი თანაგრძნობის გავლევებით ერთმანეთისადმი სიყვარულიც გაუჩინოს, რადგან ამქვეყნად ყველა ცოდვილია და ყველა ცოდოა“ (ნინიძე, 1997, გვ. 15).

სიკვდილით დასჯის კანონის წინააღმდეგ ილიამ არაერთხელ აღიმალა ხმა თავისი პუბლიკაციებითაც. ამის დასტურია 1877-1881 წლებში მის მიერ გამოქვეყნებული წერილების სერია „ცხოვრება და კანონი“, რომლის მიხედვით ავტორი აანალიზებს კანონის უზენაესობის, ჰუმანურობისა და, ზოგადად, სამართლებრივი სახელმწიფოს ჩამოყალიბება-განვითარების პერსპექტივებს.

წერილში „ყაღბი და ნამდვილი“ (1887 წ.) კანონის სახელით აღსრულებული ყოველგვარი ბოროტმოქმედება სწორედ ადამიანის ღირსების შელახვად არის მიჩნეული. ირგვლივ გამეფებული უსამართლობის წინააღმდეგ მწერალმა ამგვარად გაილაშქრა: „სტყუიან, ცრუობენ სიმართლის სახელითა და არავინ ჰკითხულობს: სად ტყუილი და სად სიმართლე? კაცს სამარცხვინო ბოძმედ ტყუილ-უბრალოდ გასაკრავად არა ჰზოგავენ, არ ჰთაკილობენ, და იძახიან-კი, - ადამიანის ღირსება, ადამიანობა ხელშეუხებელია, სათაყვანებელიაო, და გამკითხავი არავინ არის: სად ტყუილ-უბრალოდ ადამიანის თავზე ლაფის დასხმა და სად ხელშეუხებლობა ადამიანის ღირსებისა?“ (ჭავჭავაძე VIII, 1957, გვ. 265).

პუბლიკაციაში „სამართალი და ზღვევა“ (1889 წ.) ილია ჭავჭავაძე კანონს ერის სინდისად მოიხსენიებს, ამდენად, განსაკუთრებულ პასუხისმგებლობას აკისრებს საზოგადოებას. ავტორს მიაჩნია, რომ უმჯობესია, სასამართლომ საერთოდ არ გამოიტანოს განაჩენი, ვიდრე იქცეს მზღვეველად. ზღვევით დამნაშავე არ გამოსწორდება: „ილია ჭავჭავაძე მეტად დიდ მნიშვნელობას ანიჭებს სასჯელის სწორად შეფარდების საკითხს. მისი აზრით, მართლმსაჯულების პრინციპები მაშინ ილახება, როდესაც სასჯელის შეფარდებისას სასამართლო სამაგიეროს გადახდის, ზღვევის პრინციპებით ხელმძღვანელობს“ (მეტრეველი, 1977, გვ. 251). მწერლის აზრით, მართლმსაჯულების მიერ გამოტანილი განაჩენი უტყუარი უნდა იყოს, წინააღმდეგ შემთხვევაში ერი თანამონაწილე ხდება დანაშაულისა: „მართლიერება, სამართალი, მთელი ერის გაწმენდილი ნამუსია, და როგორ უნდა იკადროს ამ საყოველთაო სინდისმა, ამ საყოველთაო ნამუსმა, ჯიბრში ჩაუდგეს უბედურს შემცოდველსა და „კბილი კბილის წილ და თვალი თვალის წილ“ მოსთხოვოს. აქ საჭიროა მორჯულება შემცოდველისა და არა ჯვართაცმა და შანთით გლეჯა ხორცისა, ტანჯვა და წვალება“ (ჭავჭავაძე VIII, 1957, გვ. 337).

აღსანიშნავია ისიც, რომ, სიკვდილით დასჯის კანონის გაუქმების მიზნით, ილია აკრიტიკებდა იმ ფაქტსაც, რომ რუსეთის იმპერატორის მიერ ჯერ კიდევ 1864 წლის 20 ნოემბერს დამტკიცებული ახალი სასამართლო რეფორმა განაპირა მხარეებსა და მათ შორის საქართველოში სრულად არ გატარდა. როგორც ირკვევა, რეფორმატორები მიზეზად „მოსახლეობის მოუმზადებლობას“ და ადგილობრივ „სპეციფიკურ პირობებს“ ასახელებდნენ (საქართველოს ისტორიის ნარკვევები V, 1970, გვ. 313). მაშინდელი პროგრესულად მოაზროვნე ინტელიგენცია ამაოდ იბრძოდა სასამართლოსა და მართლმსაჯულების გასაუმჯობესებლად. იგი მოითხოვდა ნაფიც მსაჯულთა სასამართლოს, რადგან ამ უკანასკნელთ კარგად ეცოდინებოდათ ადგილობრივთა ენა, ქართველთა რელიგიური თუ საყოფაცხოვრებო წეს-ჩვეულებები და, შესაბამისად, სასამართლო პროცესი უფრო გამჭვირვალედ და ობიექტურად წარიმართებოდა.

ილია ჭავჭავაძე მოგვიანებით შეუერთდა ქართველ ინტელიგენტთა ბრძოლას. 1898 წლის ნოემბერში მან წერილი გაუგზავნა სასულიერო სემინარიის რექტორს, სერაფიმეს. ავტორი მოითხოვდა ერთ სახელმწიფოში შემავალი ერების თანასწორობას კანონის წინაშე. ილია აღშფოთებით სწერდა რუს სასულიერო პირს: „...კანონის წინაშე თანასწორობას აშკარად არღვევს, რასაკვირველია, არა ჩვენ, ქართველთა სასარგებლოდ, შექმნილი კანონი, რომლის ძალითაც ერთი და იმავე დანაშაულისათვის ქართველი გადაეცემა სამხედრო სასამართლოს, რომელიც უფლებამოსილია, დამნაშავეებს სიკვდილის განაჩენი გამოუტანოს, ხოლო რუსი სამართლდება სამოქალაქო უწყების სასამართლოს მიერ, რომელიც მოქმედებს სასჯელთა დებულების საფუძველზე, სადაც სიკვდილით დასჯა, როგორც სისხლიანი განჩინება, რუსული კანონმდებლობის სასახელოდ და საამაყოდ, გამოირიცხებოდა სასჯელის რიცხვიდან. რისთვის და რა მოსაზრებით ხდება ამგვარი განცალკევება, საკუთარი თავისაგან ქართველის ასეთი გამოყოფა, რუსეთის მიწა-წყლის თანასწორუფლებიან მოქალაქეთა რიცხვიდან მისი ასეთი გამოირიცხვა. რისთვის და რა სარგებლობისთვის ახვევენ თავზე ქართველს იმ აზრს, რომ კანონი რუსთა მიმართ მაინც მბრუნველ დედად სჩანს, ხოლო ქართველთა მიმართ კი - გაბოროტებულ და სისხლმომწყურებულ დედინაცვლად!“ (შარაძე, 1990, გვ. 295). ილიას წერილის მიზანი იყო არა კანონის ამოქმედება ყველა პირზე, არამედ - მისი საერთოდ გაუქმება, რათა, ავტორის თქმით, „ის ჰუმანური საწყისი, რომლის სახელითაც კაცობრიობამ მოითხოვა სასჯელთა რიცხვიდან სიკვდილით დასჯის გამოირიცხვა და რომელიც აღიარებულ უნდა იქნას ადამიანთა ურთიერთობათა ზნეობრივი სრულყოფის სფეროში კაცობრიობის პროგრესის საუკეთესო მონაპოვრად, გამოყენებულ იქნას ყველას მიმართ თანაბრად“ (შარაძე, 1990, გვ. 295). 1905 წლის 6 მარტს

თავადაზნაურთა თათბირზე ილია ჭავჭავაძეს საჯაროდ განუცხადებია: „ჩვენი ქვეყნისათვის კანონები აქვე უნდა იწერებოდეს ჩვენი ქვეყნის მიერ არჩეულ წარმომადგენელთა კრებულისაგან“ (ბაქრაძე, 2004, გვ.156).

„სარწმუნოებად თვნიერ საქმეთაჲსა მკუდარ არს“ (იაკობი, 2,20), – გვასწავლის წმინდა წერილი. ქრისტიანული მრწამსით შთაგონებული ილიასთვის „სიტყვა საქმიანი და საქმე სიტყვიანი“ მთავარი სამოღვაწეო კრედო იყო. როგორც მკვლევარი აკაკი ბაქრაძე აღნიშნავდა, „ყოველ აზრს მაშინ აქვს ფასი და ჭეშმარიტი ღირებულება, როცა მისი ავტორი თავად ცდილობს აზრის საქმედ ქცევას. თავად ცხოვრობს და საქმიანობს შემუშავებული აზრის თანახმად“ (ბაქრაძე, 2004, გვ. 71). ილიამ იცოდა, რომ „ცხოვრებას აცისკროვნებს სული საქმით მეტყველი“ (ლექსი „უსულდგმულო ცხოვრება“). „საქმით მეტყველი სული კი ირჩევს კეთილს, სიყვარულს“ (ბაქრაძე, 2004, გვ. 71). ამ „მძლავრი იარაღით“ აღჭურვილი კაცი ებრძვის ბოროტებას. ეს „ეკლიან გზაზე“ სვლის ტოლფასი იყო იმ რეალობაში, რომელშიც ავტორს უწევდა მოღვაწეობა. თუმცა ილიას აზრი, იდეა არასოდეს დამარცხებულა, რადგან იგი მუდამ საქმით ემსახურებოდა მას. მწერლის ბრძოლა სიკვდილით დასჯის კანონის გასაუქმებლად მხოლოდ მხატვრული ლიტერატურით თუ პუბლიკაციებით არ შემოიფარგლებოდა. იგი საზოგადოებრივი საქმიანობითაც ცდილობდა მიზნის მიღწევას. სიკვდილით დასჯის კანონის წინააღმდეგ ილია ჭავჭავაძემ გაილაშქრა მაშინაც, როდესაც რევოლუციის დამარცხების შემდეგ რუსეთის მეფის ხელისუფლება შეუდგა ამბოხებულთა სასტიკ ანგარიშსწორებას. 1907 წელს ილია გაემგავრა რუსეთის სახელმწიფო საბჭოს მეორე სესიაზე, რომელიც გაიხსნა 20 თებერვალს და გასტანა 5 ივნისამდე. ილია გამოვიდა სიტყვით სიკვდილით დასჯის კანონის წინააღმდეგ. მეტიც, ილია თავად ყოფილა კრებაზე ამ საკითხის დასმის ინიციატორი. თავდაპირველად მემარცხენეთა ჯგუფს ეს საკითხი წინასწარ განუხილავს და ილიას სიტყვის მომზადება თავის თავზე აუღია: „...სიკვდილით დასჯის მოსპობის შესახებ ვრცელი მოხსენების შედგენა ილიამ იკისრა“ (ჟურნალი „განათლება“, 1908, N 3-4, გვ. 110-111). – იგონებდა მ. ბოლქვაძე, იმხანად სახელმწიფო საბჭოს წევრი. მოხსენების დამთავრების შემდეგ ეს უკანასკნელი გადმოგვცემს ილიას ნათქვამს: „გუშინ საღამოს დავასრულე ჩემი მოხსენება სიკვდილით დასჯის შესახებ. ამ დღეებში წავუკითხავ ჩვენ წრეს (სახელმწიფო საბჭოს მემარცხენეთა ჯგუფს), მერმე კი – სახელმწიფო საბჭოს“ (ჭავჭავაძე X, 1961, გვ. 467). სახელმწიფო საბჭოს წევრის, რუსი მეცნიერის, მაქსიმე მაქსიმეს-ძე კოვალევსკის გადმოცემით, ილია ჭავჭავაძე სიკვდილით დასჯის წინააღმდეგ სიტყვით გამოსულა პროფ. ტაგანცევთან ერთად. მწერალი რუსეთის სახელმწიფო საბჭოს პროგრესულად მოაზროვნეთა გუნდს ეკუთვნოდა. როგორც მკვლევარი გ. შარაძე შენიშნავდა, ილია „სახელმწიფო სათათბიროში მიემხრო პროგრესულად განწყობილ მემარცხენეთა ფრთას, ე.წ. „აკადემიურ ჯგუფს“ (შარაძე, 1990, გვ. 296). საბჭოს სტენოგრაფიული ჩანაწერებიდან ირკვევა, რომ ილიას თავისი სიტყვა წარმოუთქვამს 1907 წლის 17 აპრილს ან 2 მაისს (სტენოგრაფიული ჩანაწერები დაიბეჭდა ხარვეზებით, რადგან სხდომებზე წარმოთქმულ სიტყვათა დიდი ნაწილის გამოცემა ცენზურას აუკრძალავს. ცენზორის ხელს ვერ გადაურჩა ილიას სიტყვაც). 1907 წელი იყო პერიოდი, როდესაც, რევოლუციის დამარცხების შემდეგ, რუსეთის იმპერიაში, მათ შორის საქართველოშიც, მეამბოხეთა დასასჯელად სახრჩობელები იყო აღმართული. მემარცხენეებს წინააღმდეგ სცოდნიათ, რომ თავიანთი წინადადება სხდომაზე არ გავიდოდა და ამიტომ დაგეგმილი ჰქონიათ, კენჭისყრის შემდეგ, პროტესტის ნიშნად, საბჭო დაეტოვებინათ. ილიას უიმედო დამოკიდებულებას მოწმობს მისივე არქივში შემორჩენილი ამ სიტყვის ფანქრითა და მელნით შესრულებული შავი, კონსპექტური ჩანაწერი ქართულ და რუსულ ენებზე. სიტყვის სათაური „სიკვდილისათვის“. იგი 7 პუნქტისაგან შედგება (მე-7 პუნქტი რუსულ ენაზეა დაწერილი). სიტყვაში ავტორი ეწინააღმდეგება სიკვდილით დასჯის კანონით ქმედებას და წარმოადგენს სათანადო არგუმენტაციას თავისი მოსაზრების დასადასტურებლად. მეორე დებულების გასწვრივ რუსულ ენაზე შესრულებულ მინაწერს ვკითხულობთ, რომლის მიხედვით ვარკვევთ, რომ კანონის მომხრეთა რიცხვი მკვეთრად აღემატებოდა მისი გაუქმების მსურველთა რაოდენობას. ამიტომ ილიას მიაჩნდა, რომ ეს სიტყვა მაინც არ იქნებოდა მათთვის შთამბეჭდავი. მემარცხენეთა ფრთა მზად იყო ამ მარცხისთვის.

სიტყვის პირველ პუნქტში ავტორი საუბრობს იმის შესახებ, რომ ადამიანი მოვალეა, იმოქმედოს გონების კარნახით, მაგრამ, გარკვეული გარემოებების გამო, შესაძლოა, მას ამის საშუალება არ მიეცეს. ასეთ შემთხვევაში კი გრძნობა უტყუარი ქომაგია კაცისა, რადგან ეს ორი რამ – გრძნობა და გონება – ადამიანის ღვთაებრივი ნიჭია: „გრძნობაც ერთი დარგია ცნობადისა, და საჭიროა – როცა ჭკუა მოკლებულია შეძლებას, გაიგოს რამე. შექსპირმა გრძნობით სასწაულები მოახდინა ცნობისა და ცოდნისათვის. გრძნობა სულიერი მარტო ადამიანის ნიჭია“ (ჭავჭავაძე X, 1961, გვ. 465). ამავე პუნქტის გასწვრივ, ციტატის სახით, რუსულად მიუწერია ტექსტი, რომლის მიხედვით, სიკვდილით დასჯის კანონის აღსრულებით კაცის გულში კვდება ღმერთი.

მეორე პუნქტში არწმუნებს პუბლიკას, რომ ამ საკითხს უამრავი მოაზროვნე შეხება, მაგრამ მხოლოდ მხარდაჭერა ან უბრალოდ უგულებელყოფა კანონისა შედეგს ვერ მოიტანს. საჭიროა არგუმენტირებული, საფუძვლიანი მსჯელობა, რომელიც სიკვდილით დასჯის წინააღმდეგ იქნება მიმართული: „ჰო და არა, რაც კი თქმულა სიკვდილის თაობაზე, რომ სასწორზე დაიდვას, არა მგონია ისე თვალსაჩინოდ გადისხაროს ან ჰოსა და ან არასკენ, რომ ამ გადახრამ დაარწმუნოს ვინმე და სხ.სხ.“ (ჭავჭავაძე X, 1961, გვ. 565).

მესამე პუნქტში ილია ჭავჭავაძე ასახელებს საკვდილით დასჯის კანონის გაუქმების სამ აუცილებელ მიზეზს. ამ კანონის აღსრულება საზოგადოებაში აჩლუნგებს საზარელი ფაქტით გამოწვეულ ბუნებრივ

რეაქციას. კაცის თვალი, გული და ყური ეჩვევა დასჯას, მას აღიქვამს, როგორც სანახაობას და სისასტიკე აღარ აღაშფოთებს. ავტორის თქმით, სიკვდილით დასჯის კანონი „აჩლუნგებს გრძნობას ბუნებურს, რომელსაც სისხლი ეზიზღება და ხშირის ნახვით-კი ყურიც ეჩვევა და გრძნობაც. მაგ. სიკვდილი ისეთი ჩვეული რამ ამბავია, არავის-ღა უმღვრევს გულს და ყურადღებასაც არ აქცევს“ (ჭავჭავაძე X, 1961, გვ. 465). სისხლმორწყურებული საზოგადოების სახე ილიამ ნათლად აჩვენა თავის მოთხრობაში „სარჩობელაზე“. ნაწარმოების მიხედვით, მხოლოდ პეტრე გამოხატავს აღაშფოთებას. მეტიც, მოხუცს იმდენად ვერ წარმოედგინა, რომ კაცის მოკვლა და ამის ასე მშვიდად ყურება შესაძლებელი იყო, ნანახი სპექტაკლი, ჯამბაზობა ეგონა. გამოუცდელი პეტრეს ამგვარი გულუბრყვილობა იმით აიხსნება, რომ მის თვალწინ მსგავსი რამ პირველად ხდებოდა. მისი „ყური და გონება“, დანარჩენი მოქალაქეებისგან განსხვავებით, მიჩვეული არ იყო ამგვარ სანახაობას.

მესამე პუნქტის მეორე არგუმენტად ავტორი ასახელებს სიკვდილით დასჯის კანონის აღსრულების სავალდებულო შედეგს, რომ ამით კაცს უმთავრესს, ღვთისგან მინიჭებული სიცოცხლის უფლებას ვართმევთ: ეს კანონი „არყევს ზნეობას, რადგან ართმევს იმას, რის მიცემაც არ შეუძლიან“ (ჭავჭავაძე X, 1961, გვ. 465).

მესამე არგუმენტის მიხედვით, შესაძლოა, სიკვდილმისჯილი არ იყოს დამნაშავე და ამ კანონის აღსრულებით მართლმსაჯულებამ საკუთარი შეცდომა ვეღარ გამოასწოროს: „შეცდომა დასჯისა აღარ სწორდება და უდანაშაულოს ჰკლავს“ (ჭავჭავაძე X, 1961, გვ. 465), - საგანგებოდ დასძენს ავტორი.

სიტყვის მეოთხე პუნქტში ილია ჭავჭავაძე კანონს ქრისტიანული მორალის საწინააღმდეგო ქმედებად აცხადებს: „ეწინააღმდეგება ქრისტიანობას, რომელიც დაფუძნებულია სიყვარულზე“ (ჭავჭავაძე X, 1961, გვ. 466). ავტორი იქვე, თავისთვის, საორიენტაციოდ, მინაწერის სახით ურთავს ჰაინეს სიტყვებს, რომელთა თანახმად, უმთავრესი ქრისტიანული მცნება - „გიყვარდეს მტერი შენი“ - სიბრალულობით იწყება: „მე მტერი მიყვარს მხოლოდ მაშინ, როცა ვხედავ სარჩობელაზე ჩამოკიდებულს“ (ჭავჭავაძე X, 1961, გვ. 466).

მეხუთე პუნქტში ითვალისწინებს მაშინდელ ცივილიზებულ სამყაროში გავრცელებულ ტენდენციას სიკვდილით დასჯის კანონის გაუქმების შესახებ. ყველა ერი მოვალეა, გაითვალისწინოს ეს და ფეხი აუწყოს თანამედროვეობას: „მთელი ქვეყანა თხოულობს სიკვდილით დასჯის მოსპობას და თუ ბანის მიცემაში შევცდით... (აქ აზრი დაუსრულებელია) ნუგეში იმაშია, რომ ავყევით ხმას ღვთისას, რადგან ხმა ღვთისა არის ხმა ერისა“ (ჭავჭავაძე X, 1961, გვ. 466). ნიშანდობლივია, რომ იმ პერიოდისთვის ევროპის ქვეყნებში უკვე მიმდინარეობდა დავა და კამათი ამ კანონის არსებობა-გაუქმებასთან დაკავშირებით. დასავლეთის პროგრესული ნაწილი მიიჩნევდა, რომ დამნაშავეს სიკვდილით დასჯა არ იყო ეფექტიანი და დანაშაულის შემცირების ერთადერთი სახელმწიფო მექანიზმი.⁴ მეექვსე პუნქტში ილია სწორედ იმაზე ამახვილებს ყურადღებას, რომ სიკვდილით დასჯით კი არ ვამცირებთ, ვამრავლებთ დანაშაულთა რიცხვს: „საბუთად მოყვანა იმისი, რომ სიკვდილით დასჯა ამრავლებს თუ აკლებს დანაშაულობას, - არაფერს არ მოასწავებს, რადგანაც დანაშაულობის სიმრავლე სხვა ათასნაირ მიზეზებზეა დამოკიდებული“ (ჭავჭავაძე X, 1961, გვ. 466).

მეექვსე პუნქტის მეორე ვარიანტად ავტორი გვთავაზობს დებულებას, რომლის მიხედვით, ამ კანონის შესახებ დადებითი ან უარყოფითი მოსაზრება შეიძლება ინდივიდთა მრწამსს წარმოადგენდეს, მაგრამ აუცილებელია ქმედითი გადაწყვეტილების მიღება, რაც მოითხოვს, ილიას თქმით, „დიალექტურ ღონისძიებას“, ანუ, „გონივრულ განსჯას“ (პლატონი 2013, გვ. 60): „ჰო და არას საბუთებს შორის ერთი რამ არის ზოგადი: ერთიცა და მეორეც ხელშესახებ საფუძველზე არ არის დამყარებული და წარმოადგენენ მართო მრწამსს როგორც ერთისას, ისე მეორისას. აქ მართო დიალექტიური ღონისძიებაა ერთმანეთის დასაჯერად მიმართული“ (ჭავჭავაძე X, 1961, გვ. 466). პლატონის განმარტებით, „დიალექტიკური მეთოდი ერთადერთია, ჰიპოთეზებს რომ უარყოფს და უშუალოდ პირველსაწყისამდე მალდდება, რათა მყარად დააფუძნოს თავისი დასკვნები“ (პლატონი 2013, გვ. 60). აქედან დამომდინარე, ილია ჭავჭავაძე მოითხოვს საკითხის გადაჭრას, რათა ამით უზენაესმა, „ბუნებითმა“ სამართალმა, ღვთის (პლატონის მიხედვით, „პირველსაწყისი“) სამართალმა იზიგმო.

მეშვიდე, რუსულ ენაზე დაწერილი პუნქტი იმეორებს ქართული ტექსტის მესამე პუნქტის დებულებებს.

ასეთია ზოგადი სურათი ილია ჭავჭავაძის მრავალმხრივი ბრძოლისა ადამიანის სიკვდილით დასჯის კანონის წინააღმდეგ. მიტევების, დანდობისა და სიყვარულის მაგალითები მწერლის შემოქმედებასა და ცხოვრებაში არაერთხელ გამოვლენილა. საქართველოს კათალიკოს-პატრიარქი ამგვარად აფასებს ილია ჭავჭავაძის ღვაწლს: „მან გაბედულად აღიმადლა ხმა ადამიანთა უფლებების დასაცავად; დაჰგმო სიკვდილით დასჯა, როგორც უმკაცრესი ზომა სამაგიეროს მიზღვისა, როგორც უკიდურესად მიწიერი და არაქრისტიანული ქმედება“ (ილია II, II, 1997, გვ. 247).⁵

⁴ პირველი ევროპული ქვეყანა, რომელმაც სიკვდილით დასჯის კანონი გააუქმა (1867 წ.), პორტუგალია იყო.

⁵ ნიშანდობლივია, რომ ილია ჭავჭავაძის მიერ დასმული საკითხი სიკვდილით დასჯის გაუქმებასთან დაკავშირებით XX საუკუნეშიც არ კარგავდა აქტუალობას. ამ მხრივ აღსანიშნავია საქართველოს კათალიკოს-პატრიარქის ილია II-ის მოღვაწეობა, რომელიც 1989-1990 წლების საშობაო ეპისტოლეში წერს: „დიდი ცოდვაა კანონი ადამიანის სიკვდილით დასჯის შესახებ, რადგანაც ჩვენ ამით ბოროტებას კი არ ვსპობთ, არამედ ვამრავლებთ მას. „ბოროტებას ბოროტებით ვერ განკურნავ“- გვარიგებს ბასილი დიდი, - მას მხოლოდ სიკეთით შეიძლება უწამლო“. ჰუმანურ, სამართლებრივ სახელმწიფოში არ შეიძლება არსებობდეს სასჯელის ეს არაადამიანური სახე“ (ილია II, I, 1997, გვ. 262). 1990 წელს პატრიარქმა საგანგებო წერილი გაუგზავნა სსრკ პრეზიდენტს, მიხეილ სერგის ძე გორბაჩოვს და სთხოვა სიკვდილით

ნიშანდობლივია, რომ ილია ჭავჭავაძის მიერ დაწყებული ბრძოლა მისი გარდაცვალების შემდეგ მისმა ქვრივმა, ოლღა ჭავჭავაძე-გურამიშვილმა, გააგრძელა. 1908 წლის 28 ნოემბერს სამხედრო სასამართლომ წიწამურის მკვლელობის მონაწილეებს განაჩენი გამოუტანა, რომლის თანახმად, მათ ყოველივე ღირსების ჩამორთმევა და ჩამოხრჩობა მიესაჯათ. ამასთან დაკავშირებით გაზეთ „დროებაში“ 1908 წლის 13 დეკემბერს გამოქვეყნდა ოლღა ჭავჭავაძე-გურამიშვილის მიმართვა „ილია ჭავჭავაძის ქვრივის თხოვნა თბილისის გენერალ-გუბერნატორისადმი“, რომელშიც ქვრივი ახსენებდა ადრესატს, რომ ბოროტმოქმედთა სიკვდილით დასჯა მოკლულის ღვაწლის გაუფასურების ტოლფასი იქნებოდა: „სიცოცხლეში ჩემმა ქმარმა მთელი თავისი სულიერი ძალ-ღონე, ღვთის მასზე მოვლენილი მაღალი ნიჭი შესწირა ადამიანის სულში ადამიანურ გრძნობას, კაცთა შორის სიყვარულის განმტკიცებას. მე ღრმად მწამს, დღეს რომ ჩემი ქმარი ცოცხალი იყოს, შეუნდობდა იმათ, რომელთაც სასიკვდილოდ გაიმეტეს იგი, და თავის უბედურ, გზა-დაბნეულ ძმებად მიიჩნევდა. დღეს კი ჩემი ქმრის თხოვნა საქართველოს სულიერ ცხოვრებაში იმის მკვლელთა სიკვდილით დასჯით დაიხრდილება“ (შარაძე, 1990, გვ. 391). ოლღა გურამიშვილი უმკაცრესი განაჩენის შეცვლას მოითხოვდა: „მოგმართავთ თქვენ გულწრფელისა და მხურვალე თხოვნით: ნუ დაამტკიცებთ სასამართლოს განაჩენს ამ უბედურთა სიკვდილით დასჯის შესახებ!“ (შარაძე, 1990, გვ. 391). ქვრივს მიაჩნდა, რომ ერთადერთი მისია, რომელიც მას ამქვეყნად დარჩენოდა, იყო ილიას მიერ დაწყებული ბრძოლის დაგვირგვინება, - თავად ილიას მკვლელების მიტევა. ამ თვალსაზრისით, ქვრივმა თავად ჯვარცმული მაცხოვრის სიტყვები დაიმოწმა, რომელიც „ვევდრებოდა შემოქმედს შენდობას იმის მტრებისას, რამეთუ „არ იციან რასა იქმან!“ (შარაძე, 1990, გვ. 391). აღსანიშნავია, რომ უფლის ამ სიტყვებით შთაგონებულმა ილია ჭავჭავაძემ თავის დროზე ღრმა ქრისტიანული სულისკვეთებით განმსჭვალული „ლოცვა“ დაწერა, რომლის ლირიკული გმირი ჯვარცმული მაცხოვრის დარი სულგრძელობით ჯვარცმულისვე სიტყვებით ლოცულობს: „რომ მტერთათვისცა, რომელთ თუნდ გულთ ლახვარი მკრან, გთხოვდე, შეუნდე, არ იციან, ღმერთო, რას იქმან!“ ასეთივე სათნოებითაა შთაგონებული ილია ჭავჭავაძის არაერთი პოეტური ნიმუში. ავტორი ამგვარად ქადაგებდა:

„სიკეთით სძლიე შენს მტერსა,
ერიდე სისხლით ზღვევასა;
სულგრძელობითა ძლევს სჯობს
ვაჟკაცობითა ძლევასა“.

ოლღა ჭავჭავაძის ამ დიდსულოვანმა მიმართვამ ალაფრთოვანა მაშინდელი საზოგადოება როგორც ჩვენს ქვეყანაში, ისე მის საზღვრებს გარეთ. რუსულ გაზეთში „რუსკაია ვედომოსტი“ დაიბეჭდა სტატია, რომელიც ილიას ქვრივის ამ კეთილშობილურ ნაბიჯს ეხმაურებოდა. რუსი ჟურნალისტი გორბუსოვ-პოსადოვი წერდა: „როდესაც მთელ რუსეთში გამეფებულია ზნეობრივი სიბნელე და უკუნეთი, ყოველ ნაბიჯზე გაისმის: მოკალი, ჩამოახრჩე, დახვრიტე და ლამის სასოწარკვეთილების მორევში ჩავიხრჩოთ, ამ დროს საქართველოს საუკეთესო შვილის ქვრივი, რომელსაც უსაყვარლესი მეუღლე ბარბაროსულად მოუკლეს და თვითონაც მხეცურად დაჭრეს, ევედრება მთავრობას: სიკვდილით ნუ დასჯით მკვლელებსო... აქამდის ვიცოდით, რომ ფიზიკური მზე აღმოსავლეთიდან ამოდის, ახლა უნდა ვთქვათ: ზნეობრივი მზე აღმოსავლეთიდან ამოდის, ზნეობრივმა მშემსაქართველოდამ ამოაშუქა“ (შარაძე, 1990, გვ. 392). ოლღას ამ ნაბიჯს აღუფრთოვანებია დიდი რუსი მწერალი ლევ ტოლსტოიც. ინგლისელმა მარჯორი უორდროპმა, რომელსაც ილიასთან მრავალწლიანი მეგობრობა აკავშირებდა, წერილი გაუგზავნა ოლღას, რომელშიც აღიარებდა, რომ საყვარელი მეუღლის მკვლელთა მიტევა დიდბუნებოვან პიროვნებას შეუძლია მხოლოდ: „...თქვენმა მოწყალე გულმა შეაგონა ფრიად საქებელ საქმეს. თავის მკვლელის პატიება უფრო ადვილია, ვიდრე საყვარელი ქმრის მკვლელის პატიება“ (შარაძე, 1990, გვ. 392).

საქართველოში კი, ბუნებრივია, ილია ჭავჭავაძის მკვლელთა გასამართლების საქმეს უფრო ფართო რეზონანსი მოჰყვა. ქართველ საზოგადო მოღვაწეებსა და ილიას თანამოაზრეებს კარგად ესმოდათ ამ ფაქტის მნიშვნელობა. მაგალითად, იაკობ გოგებაშვილს შესანიშნავად ჰქონდა გააზრებული ოლღას უკეთილშობილესი სურვილის მიზანი. მან იცოდა, რომ დამნაშავეთა სიკვდილით დასჯა „ძლიერ დაამძიმებდა ილიას სულს, რომელსაც თავის ძირითად მცნებად ჰქონდა მაცხოვარივით პატიება მტრებისა“

დასჯის კანონის გაუქმება. აღნიშნულ წერილში ვკითხულობთ: „ადამიანის მოკვლა, მიუხედავად იმისა, დამნაშავეა თუ არა, არის უდიდესი ცოდვა და უმძიმესი დანაშაული ღვთის წინაშე. ათ მცნებათაგან ერთ-ერთია: „არა კაც ჰკლა“. მცნებაში არ სწერია: არ მოკლა უდანაშაულო, არამედ ნათქვამია „არა კაც ჰკლა“. ... მიუხედავად ამ მკაცრი გაფრთხილებისა, მკვლელობა კვლავ გრძელდება და რიცხვიც მისი სულ უფრო და უფრო იზრდება. ...უეჭველია, სიკვდილით დასჯის კანონი შემოტანილ იქნა იმ მიზნით, რომ როგორმე გზა გადაეღობათ მკვლელობათა მძიმე დანაშაულობათათვის, მაგრამ ცხოვრება გვიჩვენებს, რომ სიკვდილით დასჯის წესის შემოღებამ ეს პრობლემა ვერ გადაწყვიტა; დანაშაული სულ უფრო მატულობს. ...დაე, თქვენი მსახურება პრეზიდენტის მაღალ თანამდებობაზე აღინიშნოს ჩვენს ქვეყანაში სიკვდილით დასჯის კანონის გაუქმებით“ (ილია II, II, 1997, გვ. 417).

საქართველოში სიკვდილით დასჯის კანონზე მორატორიუმი 1996 წელს გამოცხადდა. 1997 წლის 11 ნოემბერს კი პარლამენტმა მხარი დაუჭირა პრეზიდენტ ედუარდ შევარდნაძის ინიციატივას და სიკვდილით დასჯის კანონიც საბოლოოდ გაუქმდა.

(ილია ჭავჭავაძის სიკვდილი და დასაფლავება, 1989, გვ. 62). იაკობ გოგებაშვილი ქვრივის გადაწყვეტილებას დიდსულოვნების, დანდობის უბადლო მაგალითად აფასებდა და წერდა: „ყველას წინ გაუსწრო მოსიყვარულე გულმა ილიას მეუღლისამ“ (ილია ჭავჭავაძის სიკვდილი და დასაფლავება, 1989, გვ. 62).

ილიას მკვლელების სასტიკად დასჯის მოთხოვნას „ცისკრის“ 6 სექტემბრის ნომერში ვაჟა-ფშაველა ამგვარად გამოეხმაურა: „როგორ მოვექცეთ ამ უბედურებს? ნუთუ ისე, როგორც გვირჩევენ ამ დღეებში დაბეჭდილი მოწოდება ქართველთაღმძი - ცეცხლი და მახვილი მკვლელებსაო. ესლა გვაკლია, რომ ბარბაროსობას კიდევ სხვა ბარბაროსობა დავეურთოთ ზედ? დავერივნეთ ერთმანეთს, ვხოცოთ, ვჟლიტოთ ერთმა მეორენი და გავახაროთ ისედაც ჩვენი უბადრუკობით გაღალღებული მტერი?“ (ილია ჭავჭავაძის სიკვდილი და დასაფლავება, 1989, გვ. 55).

ამრიგად, ნაშრომში წარმოდგენილი მასალები ცხადყოფს ილია ჭავჭავაძის დაუღალავ ბრძოლას ადამიანის სიკვდილით დასჯის კანონის გაუქმებისთვის. მწერლის მხატვრული შემოქმედება, პუბლიცისტური წერილები და სახელმწიფოებრივი მოღვაწეობის მაგალითები მისი ამ კუთხით საქმიანობის უტყუარი ფაქტებია. დიდი მოაზროვნის მიერ წამოჭრილი პრობლემატიკა თანამედროვე საზოგადოებრივ ცხოვრებაშიც არ კარგავს აქტუალობას.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. აბდლაძე ა., ანჩაბაძე ზ., ბადრიძე შ. (1979); საქართველოს ისტორიის ნარკვევები; III ტ. თბილისი: „საბჭოთა საქართველო“.
2. ალიგიერი დ. (2012). „ღვთაებრივი კომედია“; თბილისი: „პალიტრა L“.
3. ანთელავა ი., ბენდიანიშვილი ა., გაფრინდაშვილი მ. (1970); საქართველოს ისტორიის ნარკვევები; V ტ. თბილისი: „საბჭოთა საქართველო“.
4. ახალი აღთქმა; (2003). წმ. გიორგი მთაწმინდელის რედაქციით კრიტიკულად დადგენილი ტექსტის მესამე სრული გამოცემა; თბილისი: საქართველოს საპატრიარქოს გამომცემლობა.
5. ბაქრაძე ა. (2004). თხზულებანი, I ტ. თბილისი: „მერანი“; „ლომისი“.
6. ბაქრაძე ა. (2004). თხზულებანი, II ტ. თბილისი: „მერანი“; „ლომისი“.
7. დიუმა ა. (1964). „კავკასია“; თბილისი: „ლიტერატურა და ხელოვნება“.
8. დუმბაძე მ., გუჩუა ვ., ჯამბურია გ. (1973); საქართველოს ისტორიის ნარკვევები; IV ტ. თბილისი: „საბჭოთა საქართველო“.
9. ილია II, (1997). გორბაჩოვისადმი მიწერილი წერილი; 1990 წ. აპრილი; „ეპისტოლენი, სიტყვანი, ქადაგებანი“; II ნაწილი; თბილისი: საქართველოს საპატრიარქოს გამომცემლობა.
10. ილია II, (1997). „საშობაო ეპისტოლე“; 1989-1990 წ.წ. „ეპისტოლენი, სიტყვანი, ქადაგებანი“; I ნაწილი; თბილისი: საქართველოს საპატრიარქოს გამომცემლობა.
11. ილია II, (1997). „წმ. ილია მართალი“- ქადაგება, სვეტიცხოველი, 20 ივლისი (2 აგვისტო), 1987 წ. „ეპისტოლენი, სიტყვანი, ქადაგებანი“; II ნაწილი; თბილისი: საქართველოს საპატრიარქოს გამომცემლობა.
12. ილია ჭავჭავაძის სიკვდილი და დასაფლავება; (1989). თბილისი: სტამბა „იდეალი“.
13. კიკნაძე ი. (1998). „ილია ჭავჭავაძის „ნიკოლოზ გოსტაშაბიშვილი“; ილიას კრებული; თბილისი: თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა.
14. მეტრეველი ვ. (1986). „ილია ჭავჭავაძე სამართლისა და მართლმსაჯულების შესახებ“; თბილისი: ილია ჭავჭავაძის საიუბილეო კრებული; თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა.
15. მინაშვილი ლ. (1986). ილია ჭავჭავაძე; თბილისი: „ნაკადული“.
16. ნინიძე მ. (1997). „მადლის წყარო“ (ილია ჭავჭავაძის მრწამსი და მისი შემოქმედება); თბილისი: „ლომისი“.
17. პლატონი, (2013). „სახელმწიფო“; „შესავალი თანამედროვე აზროვნებაში; წიგნი I; თბილისი: ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა.
18. „საქართველოს მოამბე“, N 8; (1869). თბილისი.
19. შარაძე გ. (1990). ილია ჭავჭავაძე; წიგნი II; თბილისი: „ხელოვნება“.
20. ჭავჭავაძე ი. (1955). თხზულებათა სრული კრებული; IV ტ. თბილისი: საქართველოს სსრ სახელმწიფო გამომცემლობა .
21. ჭავჭავაძე ი. (1955). თხზულებათა სრული კრებული; Vტ. თბილისი: საქართველოს სსრ სახელმწიფო გამომცემლობა.
22. ჭავჭავაძე ი.(1957). თხზულებათა სრული კრებული; VIII ტ. თბილისი: საქართველოს სსრ სახელმწიფო გამომცემლობა.
23. ჭავჭავაძე ი. (1957). თხზულებათა სრული კრებული; IX ტ. თბილისი: საქართველოს სსრ სახელმწიფო გამომცემლობა.
24. ჭავჭავაძე ი. (1961). თხზულებათა სრული კრებული; Xტ. თბილისი: საქართველოს სსრ სახელმწიფო გამომცემლობა.
25. ჭავჭავაძე ი. (1989). თხზულებანი (მოთხრობები, პიესები); II ტ. პარიზის გამომცემლობა

- „ქართული წიგნი“; საქართველოს მეცნიერებათა აკადემია.
26. ჰიუგო, (1905). „კლოდ გე“; თ. კანდელაკის თარგმანი; „ცნობის ფურცელი“ N2873; სურათებიანი დამატება N 334; ხუთშაბათი, 28 ივლისი.
27. ჰიუგო ვ. „უკანასკნელი დღე სიკვდილით დასასჯელისა“;
<https://www.scribd.com/document/382644985/%E1%83%95%E1%83%98%E1%83%A5%E1%83%A2%E1%83%9D%E1%83%A0>

